

8. LA SALUT, AFER COLLECTIU

J. A. GONZÁLEZ CASANOVA
(Barcelona)

Si és cert —com ho és— que tota concepció de la salut és necessàriament, des d'un criteri sociològic, una noció culturalment condicionada, la definició que en donà l'O.M.S. el 1946 respon, sens dubte, al complex ideològic de la cultura capitalista-liberal, optimista i individualista. Afirmar que la salut és el benestar físic, mental i social o bé concebre-la com una simple absència de malaltia, és oblidar molts d'altres elements, reals i ideològics, que intervenen en una cabal definició d'allò que és la salut.

Enfront de la concepció individualista es pot oferir tota una alternativa, que bé podria ésser anomenada socialista, en el sentit original del terme i tal com fou emprat a les acaballes del segle XVIII: la salut és, radicalment, una qüestió social. La malaltia no es genera en l'individu, per tal com aquest no neix per generació espontània i no és separable del context social que l'envolta. La salut no és tan sols absència de malaltia individual, puix que un home «sa» pot trobar-se immers en una societat «malalta» i, per tant, tenir la seva quota corresponent de malaltia social.

No cal recórrer a l'organicisme social —que concep la societat com si fos un organisme viu— ni entendre la «malaltia social» com una metàfora per a sostenir que les societats i les cultures corresponents generen llurs malalties collectives, estenen llurs epidèmies, practiquen la infecció de llurs membres. Aquestes malalties poden ésser «mentals» —si separen la ment de la fisiologia cerebral— i «físiques». Unes determinades ideologies podrien ésser o podrien tenir components clarament psicopàtics, si no neuròtics. Algunes malalties de les cèl·lules corporals podrien tenir una parcial etiologia —la pollució ambiental, per exemple— d'indubtable responsabilitat social: les exigències del mercat automobilístic segons els cànons «objectius» del principi del lucre indefinit del capitalisme. En aquest sentit, la lluita política contra la ideologia feixista o contra el sistema capitalista suposaria un combat a favor de la salut mental i física de milions d'éssers humans.

D'una manera complementària, una ideologia i un sistema social i econòmic que concebin el destí personal com una unitat psico-somàtica

inseparable del destí col·lectiu de les societats i de llurs cultures estan en condicions de concebre la salut com un afer col·lectiu, i la lluita a favor d'ella com una responsabilitat de tota la societat i, més particularment, dels seus òrgans de direcció o de govern.

La política, aleshores, apareix com el veritable marc i l'agent més pregon de la lluita per la salut personal. Cal entendre la política, des d'aquest angle, com a sinònim de societat, d'una part, i com a activitat de govern o «projecte planificat de comportament», d'una altra. Política fóra, ensems, la dimensió social o col·lectiva que tot fenomen humà comporta, per tal com es produeix sempre en un marc que desborda l'individu, i l'acció finalista que cerca racionalment l'eficàcia transformadora d'una situació social en perill constant de malaltia.

Aquest segon sentit de la paraula «política» sol referir-se, com dèiem abans, als instruments generals de govern d'una societat: l'Estat. Tanmateix, aquesta identificació entre política i govern estatal suposa encara la concepció individualista de la societat. L'Estat es confondria amb l'administració de serveis sanitaris a particulars, i amb l'administració de polítiques preventives o defensives enfront de les malalties epidèmiques. En el millor dels casos, la teràpia de les malalties socials, de la malaltia radical de tota societat encara injusta, correspondria a la «classe política», als dirigents de l'Estat. Cosa totalment falsa i totalment contrària al concepte «socialista» de la salut i dels seus veritables agents.

Precisament perquè la malaltia és resultat d'un ambient social «anti-humà» o d'un ambient encara excessivament «natural», poc humanitzat o salvatge, els primers agents de la salut —entenent aquesta com un nivell de desenvolupament, òptimament possible, de l'hominització— han d'ésser els mateixos homes. La salut és un afer col·lectiu i personal alhora. La fórmula política d'aquest afer no pot ésser altra sinó el protagonisme, la participació i, en definitiva, l'«autogestió» o autogovern de les persones en un assumpte tan col·lectiu i tan íntim alhora com és la salut.

L'Estat, com a agent de la salut social general i de la de cadascun dels ciutadans, no fóra, doncs, la simple Administració, sinó la totalitat d'ells, actius i conscients autocreadors de salut personal i col·lectiva. Ciutadania i profilaxi coincideixen. Responsabilitat social i prevenció sanitària, també. Tot ciutadà és un metge d'ell mateix i dels altres. I això suposa des d'uns coneixements primaris i fonamentals de medicina i cirurgia que permetin la pràctica sanitària més senzilla i urgent a qualsevol ciutadà (primers auxilis, etc.) fins a una consciència participant en els problemes col·lectius i radicals de la salut pública (pol·lució, contaminació d'aigües, dipòsits de deixalles industrials, sorolls, adulteració d'aliments, etc.).

En fi, la interiorització personal dels trets essencialment polítics de la salut i del combat contra la malaltia ha de permetre que cada ciutadà entengui la seva malaltia i la lluita per superar-la o per prevenir-la com quelcom que és regit per esquemes de *poder* i de *responsabilitat*. El ciu-

tadà tindria així l'*obligació* d'estar sa, d'eludir i prevenir els riscos de malaltia, de desenvolupar les seves potències personalitzants, de practicar la higiene mental. I, si queia malalt, hauria de superar l'egotisme de creure que la malaltia li pertany, el privilegi, l'aïlla de l'esforç col·lectiu. D'aquesta manera rebutjaria voluntàriament allò que la malaltia té —moltes vegades sense culpa per part del pacient, que no fa sinó suportar el dany d'una societat imperfecta— d'evasió de la feina, de pretext per a una atenció prolongada i viciosa, de narcissisme egoista, de masoquisme disfressat de «santificació heroica». Certament, no hem d'excloure la dimensió religiosa de tot sofriment, però aquest només adquireix sentit salvífic o sanant quan és concebut com a solidaritat activa amb la redempció humana respecte a la malaltia col·lectiva. Ningú no hauria d'«instalar-se» en la seva malaltia més enllà d'allò que requereix l'esforç per sortir-se'n i per retornar a la lluita social a favor de la salut —física i mental— de tots.

De la mateixa manera, la participació de l'home malalt en la pròpia curació exigeix que les relacions metge-pacient no s'inscriguin en l'actitud autoritària i classista de la medicina, que és justament l'altra cara de la passivitat egoista i neuròtica del malalt. El metge no ha de «manar» el ciutadà ni aquest ha d'acceptar d'ésser «pacient». Tampoc el metge no ha de considerar els malalts com una «classe conjunturalment inferior» de ciutadans, sotmesos al paternalisme inconscientment menyspreatiu del tècnic. El diàleg de «poders», l'equilibri d'aquests, és consubstancial amb la col·laboració que hi ha d'haver entre metge i malalt. L'«autogestió» de la pròpia salut, l'autogovern de qui vulgui curar-se, exclouen la direcció tecnocràtica-autoritària del metge.

En resum: en quant concebem la salut com un procés de personalització, es converteix en una qüestió unitària que suposa l'equilibri dinàmic de tot home en la seva inserció social. En quant concebem la salut com una condició general de la societat, és aquesta la que ha de generar la dels seus membres i la que ha d'impedir, prevenir i curar la malaltia radical en què consisteix una malformació irracional, injusta i letal, de la mateixa societat. I, finalment, si concebem la salut com el resultat d'una lluita eficaç contra les malalties generals i particulars, la participació conscient de tots els ciutadans en aquesta lluita abasta tots els àmbits de llur vida: des del guariment personal, en col·laboració amb el metge, fins a l'acció sanitària que, en cada cas, puguin dur a terme, responsablement, com a tals ciutadans.

La salut, afer polític

Concebuda la salut com una condició radical i desitjable de tota la societat humana, l'organització dels instruments de la lluita per ella suposa, d'una part, l'acció política col·lectiva que tingui com a finalitat última

de construir i de mantenir viva una societat de la qual hagin desaparegut unes determinades patologies, i, d'una altra, l'acció política conjuntural que guareixi els efectes concrets i «físico-mentals» d'aquelles patologies.

Això vol dir que tota acció política tendent a construir una societat racional, justa i humana, és una acció *saludable* que ha d'ésser rebuda amb l'aplaudiment més fervorós. En aquest sentit, hi pot haver diversos models de societat més «saludable» que la nostra, però tots ells han de tenir en comú una antropologia que concebi l'home com a *ésser unitari, comunitari i transcendent*.

Les ideologies que escindeixen l'home en «res cogitans» i «res extensa»; que distingeixen allò que és físic d'allò que és mental; que distancien el que és personal del que és col·lectiu; que, en suma, privilegien les dimensions individualistes, egoistes, distingides i competitives de l'home, col·laboren a mantenir un tipus de societat dividida i enfrontada. La societat classista, basada en el lucre particular i en la rivalitat, obliga a una organització del poder públic autoritària i jeràrquica, tot dividint i enfrontant encara més les persones. La desigual distribució de poder i de riquesa (material i espiritual) que tot això comporta aliena la majoria dels individus, frena llur desenvolupament personal, explota llur capacitat creadora a favor de llur possibilitat productora i, en fi, consagra l'explotació de l'home per l'home i fortifica la idea que cadascú és un llop per als altres i no pas un germà per natura.

Per contra, les ideologies que sustenten la radical unitat de l'home, que hi veuen un complex psico-físic inseparable de l'entorn social i que accepten la dimensió transcendent del seu destí personal, destaquen els aspectes comunitaris, col·laborants, igualitaris de l'ésser humà, i ajuden a construir una societat articulada i convivent. La societat sense classes, que es basa en el treball, en el servei i en la col·laboració d'esforços, no requereix un poder polític coactiu i autoritari, sinó una organització democràtica i autogestionària dels serveis públics, segons esquemes àmpliament descentralitzats i participants. El poder i la riquesa es distribueixen d'una manera difusa i no concentrada, no d'una manera desigual, sinó d'una manera radicalment igualitària i proporcional a l'aportació lliure i responsable. D'aquesta manera es cerca la desaparició de tota alienació personal, de tota explotació del treball humà, i l'aparició, en tota la seva potencialitat, dels factors creadors de l'individu, bo i assolint així el desenvolupament de la personalitat de tots els homes.

Una societat que respongui a aquest segon esquema és, en principi, més saludable que la primera; i, en quant la nostra respon amb bastant de fidelitat a la síndrome patològica que hem descrit, cal que sigui substituïda per la més sana que hem esbossat. Tota acció política que tendeixi, directament o indirecta, a substituir la societat malalta que ens envolta per aquesta altra societat més sana, és una política sanitària en el més pregon sentit de la paraula.

Ara bé l'acció política adopta dos vessants complementaris, que responen al procés històric de substitució de les societats. Tota societat radicalment malalta, com és ara la nostra, segrega un moviment de curació a partir dels elements socials més seriosament danyats i amb la participació decisiva dels més conscients d'aquest dany. Aquest moviment sorgeix de la mateixa base de la societat, de la majoria de la població afectada, de les classes treballadores, de les capes populars i dels intel·lectuals, tècnics i altres agents actius del canvi social.

L'organització política de la nostra societat tendeix a filtrar i a canalitzar per camins jurídics aquest moviment de transformació social de manera que pugui ésser aprofitat pel mateix sistema i que no en provoqui la subversió (allò que vulgarment és anomenat «revolució»). La primera acció política que mereix aquest nom, segons les categories definitòries del sistema imperant, és l'acció política canalitzada a través dels mecanismes legals oficials. La democràcia formal permet que els partits polítics accedeixin al poder de govern local, regional i nacional, és a dir, a les instàncies jurídicopolítiques de l'Estat.

Tenim, doncs, que l'acció política és, en primer lloc, un moviment de base que aspira a assolir el poder de govern estatal per tal de poder, des d'allí, practicar una política governamental unitària, global. La política sanitària seria una de les accions d'aquesta política global. Però l'acció política per la salut no s'escota, com hem dit abans, en la política sanitària dels organismes públics.

L'acció política en pro de la salut col·lectiva i personal pot adoptar aquest altre vessant complementari que no cerca l'accés al poder de govern, bé que el promou. Es tracta de l'organització de diversos moviments de participació i de control ciutadans, tant en la lluita general de tota la societat per la seva pròpia salut i contra la malaltia, com en la pressió constant sobre els polítics i l'Administració per tal que compleixin les tasques encomanades en llur decisiu camp de lluita.

D'una manera esquemàtica podríem dir que calen dos tipus d'acció política:

a) *L'acció de govern segons un programa polític global que tingui molt en compte, no tan sols la finalitat de substituir la societat actual per una altra, sinó les accions conjunturals concretes que permetin d'anar a la «revolució» a través de reformes irreversibles.* Això, aplicat al camp de la salut, significa que, mentre els governants s'empenyen a transformar la societat des del poder de l'Estat (per a la qual cosa cal que hagin arribat al poder els partidaris d'aquesta transformació i no altres), han d'atendre també les exigències sanitàries que el moviment democràtic i popular de base els va exigint.

b) *L'acció de les masses organitzades segons un ampli quadre d'exigències peremptòries i bàsiques en el camp de la salut.* Aquesta acció comporta un suport polític (electoral i de qualsevol altra mena) als partits

que aspiren al poder per transformar la societat, però no menys un control de llur mandat i una pressió perquè vagin essent ateses des del poder —mentre es va cap al canvi— les necessitats sanitàries de la població.

Ambdós tipus d'acció política es complementen, puix que difícilment es pot transformar una societat democràticament si no participen en la transformació tots aquells que hi estan interessats. Encara més: difícilment es pot aspirar a una societat més sana si no es combat diàriament, amb la col·laboració de la base social, la patologia que s'intenta d'eradicar definitivament.

Una societat que aspiro, per exemple, que desapareguin els malalts mentals, ha de lluitar políticament per tal que desapareguin les causes estructurals de tanta alienació que produeix un sistema de competència salvatge, en el qual la ment pateix l'absurdatat i la inhumanitat de la «lleï del més fort». Però en aquest combat cal recuperar moltes víctimes, caigudes en el front de lluita; cal prevenir les ferides que el mateix enfrontament, duríssim, amb els explotadors de l'home produirà cada dia en els més sensibles, conscients i combatius. Cal explicar, fins i tot, a aquests darrers allò que ja la ciència psiquiàtrica ha descobert: que certes neurosis reactives són senyal esperançadora de salut i no signe desesperant que hom ha caigut definitivament en la lluita i que cal abandonar la partida; aquesta darrera conclusió és justament la que fomenten els interessats que la partida es perdi.

La tasca dels partits polítics democràtics i transformadors ha d'ésser d'elaborar plans globals de política sanitària profunda i omnicomprendiva. És tasca d'ells, també, de posar-los en pràctica des de totes les instàncies de poder públic a què accedeixin. Però és tasca dels diversos moviments socials, de les organitzacions de masses, dels sindicats, dels organismes mèdics, etc., d'informar, denunciar, pressionar, controlar i fer campanyes per tal que els polítics no oblidin mai que no hi pot haver salut estructural sense salut conjuntural.

El paper del metge

Des de la perspectiva de la política, el paper del metge en la lluita per la salut apareix completament subversiu si el comparem amb el que la societat liberal-capitalista li assigna; però és important de remarcar que aquesta subversió no fa sinó retornar al metge vocacional i humanista la seva veritable imatge.

En la societat capitalista, el metge —com tants d'altres professionals «liberals»— ha estat també alienat per l'esperit de lucre i de rivalitat, per l'individualisme i per l'explotació. S'ha produït un contuberni tremend entre el servei mèdic i el diner o el poder. Pocs oficis apareixen més adulterats, als ulls del poble, que el de metge, si tenim en compte la imatge

altíssima, que des de sempre ha tingut la ment sana, del sacerdoci de la medicina.

Un servei tan radicalment públic, col·lectiu i humà com és la medicina, ha restat convertit —malgrat la denúncia i la independència moral de molts metges— en un negoci, en un poder social i en una col·laboració objectiva amb el sistema polític imperant (entès aquest com a quelcom més ampli que el règim franquista).

El control democràtic que abans preconitzàvem passa, sens dubte, pel control de l'exercici de la medicina, tant de la «pública» («Seguro Obligatorio de Enfermedad») com de la privada. La burocràcia mèdica, lligada al gran complex de la Seguretat Social, i la tecnocràcia del gran capitalisme mèdic són els dos grans objectius del control popular, juntament amb el del negoci fabulós de les multinacionals farmacèutiques.

L'acció política governamental, sorgida d'una alternativa democràtica i transformadora de la societat capitalista, hauria de plantejar-se clarament el fet mateix de la professió mèdica. Qui ha d'ésser metge? Quina és la formació professional que ha de rebre? Com s'ha de planificar el servei mèdic?

Si partim de la idea, que abans hem exposat, que tot ciutadà ha d'ésser capaç de col·laborar en la lluita per la salut, el metge deixa d'ésser una casta tècnica, tancada i omnipotent. Apareix, per contra, una amplíssima gama de tècnics, de sabers escalonats, amb possibilitat de passar d'un nivell a un altre, i que hauria de correspondre a una planificació territorial del servei mèdic. Per tal d'expressar-ho gràficament, podríem dir que una casa de veïns, unes illes de cases, una barriada, un llogaret, un poble, una gran ciutat, una comarca, etc., cal que tinguin els corresponents serveis mèdics, atesos per diferents nivells de preparació professional i segons l'esquema lògic d'uns graus d'importància i d'especialitat de la intervenció mèdica.

La xarxa hospitalària ha de correspondre també a aquesta pregona descentralització operativa del servei mèdic. I l'hospital ha d'ésser la unitat clau del tractament de les malalties, puix que, per moltes especialitats que s'hi practiquin, el malalt és una unitat que ha d'ésser atesa també unitàriament.

Les Facultats de Medicina es converteixen així en centres diversos que imparteixen coneixements tècnics de diversos graus, tot procurant que en cap moment no es perdi la idea unitària d'allò que és la salut, la malaltia, el malalt i el guariment. L'accés als estudis mèdics és condicionat per les necessitats de la població, per la vocació demostrada de servei a la comunitat i pel treball dels aspirants a metges. La més absoluta igualtat d'oportunitats ha de presidir la selecció de mèrits a l'hora de cursar els estudis corresponents. No cal dir que el preu d'aquests estudis ha d'anar a càrrec de tota la societat d'una manera proporcional i progressiva, segons la riquesa de cada individu.

L'exercici «privat» de la medicina seria tan impensable com el burocràtic. La destinació de cada tècnic-metge estaria condicionada —dins el marge de llibertat personal i de preferències— a les necessitats d'una planificació democràtica de les necessitats sanitàries. Com és lògic, aquesta planificació aniria d'acord amb les necessàries transformacions ambientals dels pobles i viles rurals, dels barris obrers i de les zones industrials, de manera que la vida del metge no estigués sotmesa a un heroisme exagerat, al qual cap persona no està obligada.

El metge deixaria de pertànyer a una casta intocable i distant, autoritària i poderosa, enriquida i, a la llarga, irresponsable, mitjançant tot això que hem dit, però, a més, a través de la seva vinculació organitzada als moviments i grups populars encarregats d'assegurar la salut pública i de controlar l'exercici de la medicina. Des del moment que les masses assumeixen la consciència que la salut és una qüestió radicalment col·lectiva, pública o política, el metge es converteix en un col·laborador de peculiar importància en aquesta lluita democràtica. La seva intervenció en reunions d'anàlisi de la realitat sanitària social, en discussions sobre problemes concrets que afecten associacions de veïns, ajuntaments democràtics, etc., és fonamental. El seu assessorament en tots els problemes que la gent viu i experimenta en relació amb la salut i la malaltia no es produiria aleshores des de la llunyania de la seva ciència i des de l'autoritat del seu poder «màgic», sinó des de la col·laboració democràtica en un afer que ens incumbeix a tots i que sense la col·laboració de tots difícilment es podrà solucionar.

Finalment, en el terreny infinitament més delicat de la relació personal metge-malalt, totes les transformacions esmentades afectarien granment la imatge i l'autoimatge del metge. Per definició, un metge típic de la nova situació i de la nova societat que apunta, no tindria molt a veure amb el retrat robot del metge actual. Les seves relacions amb el malalt serien completament diferents, entre d'altres motius, perquè també el malalt seria d'una altra manera, tal com hem dit al començament d'aquest escrit.

El metge seria un treballador més, al servei de la salut de la societat, integrat en un pla democràtic, actiu i creador, de lluita a favor de la salut col·lectiva, i un expert en la recuperació d'aquesta quan la malaltia l'hagi malmesa. Els casos personals —no particulars— no seran casos diferents del servei col·lectiu, sinó l'expressió concreta d'aquest servei. La malaltia mai no és difusa, bé que pot estar difosa. La malaltia és sempre personal; i per això la lluita per la salut implica la relació personalista, una relació, però, de la qual han desaparegut els subjectes tradicionals: el malalt masoquista, alienat, humiliat i incompetent, d'una banda, i el metge sàdic, alienant, autoritari i omniscient, de l'altra. La col·laboració metge-malalt en pla d'igualtat és el paradigma de la nova relació sanant i, per tant, del

nou model d'exercici de la medicina i de la psicologia i la imatge social i professional del metge.

Tot això que hem dit, des del concepte de salut fins al paper del metge, passant per l'organització de la lluita contra la malaltia i el desenvolupament de la salut pública i personal, pot resultar excessiu, insuportable o simplement demencial per a molts metges honrats i competents. La resta ho trobaran, sens dubte, utòpic o subversiu, segons llur ideologia o llur tarannà personal. Tot el que hem dit, però, parteix d'una idea pregonada i noble de l'ofici mèdic que creiem que és més pura i clàssica que la difosa pels interessos de la societat capitalista.

Han estat els mateixos metges, en llurs sectors més inquiets, lúcids i solidaris, el qui han iniciat l'autocrítica que ha de menar-los a una concepció més exacta i justa de la medicina. Tanmateix, igual com passa amb tot moviment social d'àmbit sectorial (classe obrera, dones, minories ètniques, professionals, grups marginats, etc.), la consecució de llurs objectius transformadors només s'acompleix quan s'insereixen en una concepció global de la societat i en una acció global —és a dir, política— sobre aquesta societat. No és la política la que ha d'«enfocar» des del seu angle la medicina, sinó aquesta la que ha d'analitzar i solucionar els seus problemes des de la política, des de la comunitat social, la qual cerca la salut com la seva pròpia vida i lluita aferrissadament contra la malaltia perquè, per a la societat, aquesta és sempre mortal.